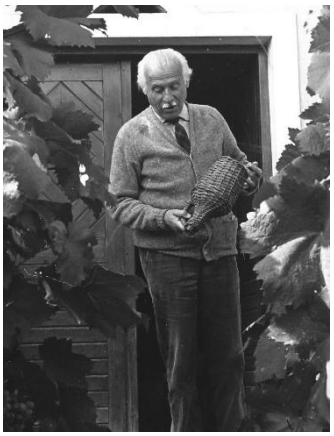

Tüskés Gábor

Takáts Gyula emléktáblája Balatonfenyvesen

Így emel

Ott, ahol én járok, tőzeg szaga foszlik a tájon.
Lábam alatt ruganyos mindig a berki határ.
Mint a szivacs, teleszívta magát zöld, hűvös erővel.
Nád gyökerén puha sár rejti a barna nadályt.
Barna nadályt és zöld kukacot, mit kedvel a compó:
tömzsi, pirosszemü. Nincs nála különb a vizen.
Hullámzó susogásba merülve, akárcsak a kagyló
tenger alatt, egyedül járom a berki határt.
Nincsen öröm tisztább, mint pávaszin alkonyidőben
szedni horogra a jó tátogató halakat.
Lomha a víz a hinártól. Fürge a nád susogása.
Harmadikul fölibém hajlik az ég terebélye
s itt lakik ő, a fehér tündér, aki útrabocsát, ha
gerle szavával az est csillaga kél a vizen.
Így emel engem a barna mocsár a magasba naponkint,
mint a fuvallat az ég könnyü, erős madarát.

A közelmúltban új helyszínnel bővült Takáts Gyula emléktáblával, illetőleg köztéri szoborral megjelölt irodalmi emlékhelyeinek sora: Kaposvár, Tab és a Balatongyörökhöz tartozó Bece-hegy után 2026 eleje óta a balatonfenyvesi Imremajor központi épületének falán emléktábla hívja fel a figyelmet a költő életműve és a somogyi Nagyberek kapcsolatára. Az emléktáblán a szokásos adatok mellett Takáts Gyula *Így emel* című, a berek-élmény inspiratív szerepét sűrített formában tanúsító versének teljes szövege olvasható. Írásomban három kérdésre keresek választ: kinek állít emléket a tábla; mi okból helyezték el ezen az első pillantásra kissé szokatlan helyszínen; és milyen előzmények után, kinek a kezdeményezésére jött létre.

Takáts Gyulát (1911–2008) a 20–21. századi magyar irodalom különleges világot teremtő költőjeként, elbeszélőként, műfordítóként, a szellemre figyelő metafizikus természetlíra egyéni hangú képviselőjeként

tartja számon az irodalomtörténet. A Nyugat című folyóirat harmadik nemzedékének tagjaként indult, pályája során összesen mintegy hatvan önálló prózai és verseskötet adott ki. Költészetével, regényeivel, elbeszéléseivel, tanulmányaival és esszéivel jelentős mértékben formálta a Dunántúl és a Balaton irodalmi képét. Fekete Istvánnal együtt megteremtette egy különleges kistáj, a somogyi Nagyberek irodalmi mítoszát, tudományos munkásságával dokumentálta a kistáj múltját és a népi kultúra egy mára teljesen eltűnt szeletét. Mintegy hatszáz grafikája és festménye révén a költészetével szorosan összetartozó, azt megvilágító képzőművészeti életművet hozott létre.

Költői útja a bukolikus esztétizmustól az őselemek költészetén át a keleti és nyugati filozófiák és mítoszok tanulságait összegző, az egész világot átfogó kritikai tabló létrehozásáig, meditatív szerepversekig és a bölcs derű orfikus poétikájáig ível. Az életmű középpontjában a természettel egységben élő ember, a táj embert formáló szerepe, fizikai és lelki valósága, a természeti jelenségeket mozgató erők és azok törvényei állnak. A természet Takáts Gyula számára költői alapanyag, az érzelmek gazdag tárháza és az élet alapkérdéseit, egyetemes megnyilatkozásait reflektáló gondolkodás és spirituális látásmód kitüntetett forrása és ösztönzője. Fő célja a harmónia, a humánum, a „hasznos szép" keresésén keresztül állandó érvényű igazságok megmutatása.[1] A múlt ismeretéből és a dunántúli táj elemeiből építkezik, miközben a regionális jelentőségen túlemelkedve, egyetemes látomások formájában, metaforikus-figuratív nyelven rögzíti benyomásait. Takáts Gyula – Halmai Tamás kifejezésével – a „gondviselte létezés" költője, akinek létélménye alapvetően reményközpontú: munkássága a pusztulással és változással szemben az élet folyamatosságát, a cselekvés és a szépség hasznát, a költészet értelmét és jövőjét hirdeti.[2]

A somogyi Nagyberek témája és motívumai átszövik az egész életművet, és megjelennek az általa művelt összes műfajban. Személyes terepbejáráson alapuló doktori értekezését a Nagyberek gazdaság- és településföldrajzáról készítette a pécsi egyetemen 1934-ben.[3] *Vágják a berket* című, 1942-ben megjelent első regénye a Nagyberek lecsapolásának történetét beszéli el fikciós keretben, s ezzel új tájegységet vezet be az irodalomba. Választ keres a kérdésre, miért kell megsemmisíteni ezt az ott

[1] Tüskés Tibor, A hasznos szép költője. Írások Takáts Gyuláról, Kaposvár, Kaposvári Városi és Megyei Könyvtár, 1996.

[2] Halmai Tamás, Az orfeuszi nádasok felett. Takáts Gyula drangalagi költészete, Kaposvár, Takáts Gyula Irodalmi Alapítvány, 2023.

[3] Takáts Gyula, A somogyi Nagyberek. Adatok a somogyi Nagyberek gazdaság- és településföldrajzához, Dissz. Pécs, 1934.

élőknek védelmet és megélhetést jelentő, öntörvényű világot; a befejezésben kifejlődő egyéni tragédia szimbolikus jelentést kap. Az 1940-es, 50-es évek Takáts-lírájának ugyancsak gyakori motívuma a berek, így például a *Magány*, *Lápi remete-zsoltár*, *Szülőföldem*, *Így emel*, *Nagyberek partján*, *Mint élő délibáb, A Nagyberek átalakulására* című versekben. Jelentőségüket növeli, hogy néhányat közülük a költő felvett *Az innen és a túl* című, 1994-ben megjelent reprezentatív életmű-válogatásba.[4] A motívum többnyire pozitív értéket hordoz, de előfordul negatív értelmű használata is, mint például a *Berzsenyi végbúcsúja szülőföldjétől* című versben.

Kinek könnyebb? című, 1963-ban kiadott első novelláskötetében több elbeszélés található, melynek tárgya vagy helyszíne a Nagyberek, illetőleg amelyben feltűnik a berek-motívum. A kalandregény és a krimi műfaját ötvözi a *Vitorlás a berken* című, Würtz Ádám illusztrációival 1971-ben kiadott regény (2. kiad.: 1978), amely a berki közlekedés különleges eszközét, egy bödönhajót kereső gyerekek felfedező útjának történetében idézi fel a Nagyberek eltűnt világát. A regény fő jellemzői az archaizáló nyelv, a népnyelvi kifejezések sokasága, az elégikus hang, az önéletrajzi motívumok, a bensőséges természetismeret és a berki élet jellegzetes típusainak bemutatása.

Az 1940-es évek végétől kaposvári múzeumigazgatóként dolgozó Takáts Gyula évtizedeken át, módszeresen kutatta és dokumentálta a Nagyberek és a környékén található falvak néprajzát és pásztorainak életét.[5] Gyűjtőfüzetei, rajzai, fényképei és az általa gyűjtött tárgyak ma is megtalálhatók a kaposvári Rippl-Rónai Múzeumban. *A Nagyberek átalakulása* címmel 1956-ban tablós kiállítást rendezett Balatonfenyvesen, ugyanebben az évben *A Nagybereki Állami Gazdaság* címmel forgatókönyvet állított össze. *A Nagyberek világa és a Balaton* című esszéje, mely eredetileg egy Tüskés Tibor által tervezett szociográfiai kötet számára készült, a Jelenkor című folyóirat 1966. évi júliusi és augusztusi számaiban jelent meg két részletben.[6] Ez az írás a történeti megalapozású irodalmi szociográfia mintapéldája: versbetétekkel és saját rajzokkal illusztrált „önvallomás", egy „megírandó könyv vázlata", mely rögzíti a változásokat, figyelmeztet a veszélyekre, és állást foglal az elhibázott gazdálkodás, a „ráfizetéses tűzijáték" ellen. A befejezés felveti az idegenforgalmi

[4] Takáts Gyula, Az innen és a túl. A szerző válogatása életművéből, Budapest – Ungvár, Trikolor Kiadó – Intermix Kiadó, 1994 (Örökségünk).

[5] Kapitány Orsolya, Takáts Gyula helye és szerepe a somogyi néprajzkutatásban, in Somogy megye múltjából. Levéltári évkönyv 53–54 (2024), 272–294.

[6] Takáts Gyula, A Nagyberek világa és a Balaton, I–II, Jelenkor 9 (1966), 7, 627–635; 8, 721–724.

hasznosítás lehetőségének előre mutató, napjainkban megvalósuló gondolatát. Húsz év múlva „Nádi pásztorkodás, halászás és madarászás a Nagyberekben" címmel Takáts Gyula hosszú tanulmányt közölt Fonyód 1985-ben kiadott monográfiájában. A következő évben jelent meg *Somogyi pásztorvilág* (1986) című könyve, melynek jelentős része ugyancsak a Nagyberekhez kapcsolódik.

Érdemes megemlíteni azt is, hogy Takáts Gyula és Tüskés Tibor 1959–2008 között, továbbá Fodor András és Tüskés Tibor 1959–1997 között folytatott levelezése több balatonfenyvesi vonatkozást tartalmaz.[7] Az előbbiben nyomon követhető például Takáts Gyula *A Nagyberek világa és a Balaton* című esszéjének keletkezése. Az utóbbiban Takáts Gyula az egyik leggyakrabban említett személy, akinek több fenyvesi látogatását dokumentálják a levelek.

Az emléktábla állításának helyszíneként szolgáló Imremajor, korábbi nevén Hunyady Újmajor vagy Berki Felsőmajor, az 1920-as évek első felében jött létre, utolsóként a Hunyady család berki majorjai közül, Balatonfenyves külterületén, a település központjától mintegy három kilométerre délre.[8] A majorban nagyobbrészt bivalytartással, kisebbrészt kukoricatermesztéssel és öntözéses kertgazdálkodással foglalkoztak. A II. világháború után a major a Népgazdasági Tanács által 1950 júliusában létesített Balaton Nagybereki Állami Gazdaság központja lett, ahol lakóházakat, idénymunkás-szállásokat, gazdasági épületeket és egy 1953. augusztus 20-án átadott művelődési házat létesítettek. A környezeti adottságokat figyelmen kívül hagyó, irreális gazdálkodás következtében az állami gazdaság több válságon ment keresztül, majd megszűnt.

1989 után az innen elszármazott Antics László a Majorka a Balaton Nagyberekért Alapítvány segítségével fokozatosan helyreállította az időközben romossá vált egykori művelődési házat, és Majorka néven idényjellegű piacot, közösségi házat, agroturisztikai központot és vendéglátó egységet hozott létre. A létesítmény működtetése és folyamatos fejlesztése mellett Antics László feladatának tekinti a jelenleg közel kétszáz lakosú településrész irodalmi, kulturális és történelmi hagyományainak, azon belül Fekete István, Vörös Géza festő és Takáts Gyula emlékének ápolását. A Fekete István-emléktábla után ezért készíttette és helyezte el az egykori művelődési ház falán Takáts Gyuláét, valamint tervezi a Közérdekű Munkák Igazgatósága (KÖMI) által 1951–1953 között a közelben

[7] Takáts Gyula és Tüskés Tibor levelezése 1959–2008, szerk., jegyz. Fehér Zoltán József, Pécs, Pro Pannonia, 2021; Fodor András és Tüskés Tibor levelezése, I–III, 1959–1997, s. a. r., jegyz. Tüskés Anna, Tüskés Tibor, Pécs, Pro Pannonia, 2008–2010.

[8] Buza Péter, Majorvilág, Balatonfenyves, Hubertus Bt., 2024, 167–173.

működtetett 401-es számú munkatáborban dolgozó rabok emlékének megörökítését.[9] A nyári hónapokban különböző céllal évente több ezer látogató keresi fel Imremajort. Az emléktáblák állítása – köztük Takáts Gyuláé – teljes mértékben indokolt, annál is inkább, mivel a táblák jól kiegészítik a Balatonfenyves központjában található helytörténeti gyűjtemény megfelelő anyagát. Bízunk abban, hogy néhányan azok közül, akik megállnak Takáts Gyula emléktáblája előtt, és elolvassák a rávésett verset, elgondolkodnak, és kedvet kapnak a költő mélyebb megismerésére.

[9] Vö. Buza Péter, Balatonfenyves: Fejezetek egy nyaralótelep életéből, Balatonfenyves, Balatonfenyves Község Önkormányzata, 1993, 77–83: „A KÖMI 401-es 'vállalata'" c. fejezet; Buza Péter, Egy fele más falu kalandos ifjúsága: Balatonfenyves, Balatonfenyves Község Önkormányzata, 2006, 89–104: „Gulag a Berekben" c. fejezet.